İran-S. Arabistan Gerginliği ve Şiî Hilâli Tartışmaları

Yasin Aktay

İran ve S. Arabistan arasında Bahreynli şiî lider Nimr el-Nimr'in idam edilmesi dolayısıyla yaşanan krizin daha da derinleşmesi bekleniyordu. Özellikle İran tarafının, İran'ın Yemen'deki diplomatik misyonunun S. Arabistan tarafından bombalandığını duyurmasının ardından yaşanan gerilimin bir savaşa dönüşebileceği şeklinde analizler yapılmaya başlandı. S. Arabistan veliaht prensi Muhammed bin Salman el-Suud'un "İran ve S. Arabistan arasında başlayacak savaş bir facianın başlangıcı olacağı ve hiçbir şeyden kaçınmayacakları" şeklindeki beyanatı gibi İran tarafından da gelen dozajı sert açıklamalar bölgede tansiyonu bir anda yükseltti. ABD ve Türkiye'nin de aralarında olduğu bazı ülkeler teenni ile hareket etme çağrısında bulundu. Yine kamuoyuna yansıdığı kadarıyla, her ne kadar doğrulanmamış olsa da, Rusya Federasyonu iki ülke arasında arabuluculuk yapmak için girişimde bulundu.

Aradan bir süre geçtikten sonra krizin yatıştığını söyleyebiliriz. En azından gerilimin bir savaşa varacağı şeklindeki beklenti yerini bölgesel anlamda sert bir rekabet potansiyeline bırakmış gözüküyor. Bu da bölgedeki vekalet savaşlarının bir süre daha devam edeceği ancak gittikçe sertleşeceği anlamına geliyor. Dolayısıyla S. Arabistan ve İran arasında yaşanan gerilimin öncelikli olarak Yemen, Lübnan, Irak ve Suriye'de yıkıcı etkiler yaratma potansiyelini barındırdığı söylenebilir. Ayrıca, iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesinde başlıca sebeplerden birisi olan Bahreyn'de de yeni bir hareketlilik söz konusu olabilir.

atıf/citation: *tezkire: düşünce, siyaset, sosyal bilim dergisi*, sayı 55, şubat 2016, s. 25-27

Bölgede yaşanan gerginliklerin temelinde İran'ın izlediği mezhepçi politikaların bulunduğunu söylemek durumundayız. İran, 1979'da devrimi gerçekleştirip, Şahı devirip yeni bir rejim ihdas ettiğinde rejimin lideri Ayetullah Humeyni İran'daki yeni devletin sadece şîîlerin devleti değil bütün Müslümanların devleti, hatta ve hatta bütün ezilenlerin devleti olacağını vaad etmişti. İran Devrimi'nin en belirgin sloganı "mustazafin" idi yani, ezilenler. Bu çerçevede Humeyni'nin pratikte yetersiz olsa bile şiî muamelatı açısından oldukça devrimci birtakım hamleler yaptığını, kararlar çıkarttığını söyleyebiliriz. İran anayasasında yer alan Hanefi, malikî gibi mezheplere mensup Müslümanların da İran devleti tarafından sağlanan imkanlardan ve tanınan haklardan yararlanmada ayrıcalık görmeyeceğini kayda bağlayan hüküm, varlık sebebi olarak kendisine sünnî düşmanlığını göregelmiş şiî inanışı açısından oldukça önemli bir gelişmedir. Dahası şiî inanışın, diğer Müslümanları ötekileştirmelerine, düşmanlaştırmalarına sebep olan şiîliğin trajedisinden kurtuluş için de bir zemin hazırlamıştır.

Ancak İran Humeyni'nin hemen ardından klasik şiî inanışını dahi marjinalleştiren bir şiîlik politikası izlemeye başlamıştır. Özellikle Arap ülkelerinde bulunan şiî unsurlar eliyle bölge politikalarını şekillendirme, biçimlendirme gayreti içerisinde olmuştur. Sadece Arap ülkelerinde bu politikayı takip etmediği; şiî unsurun bulunduğu her ülkede böyle bir yönelim içerisinde olduğu hemen not edilmelidir. Örneğin Afganistan'da barış ve istikrarın sağlanması için yapılan girişimlerde İran devleti hem Afganistan içerisindeki şiî unsurları etkileyerek hem İran'da bulunan Afgan mültecileri araçsallaştırarak olumsuz tesirlerde bulunmuştur.

İran'ın özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde yoğunlaşan mezhepçi politikaları Şiî Hilali olarak adlandırılmaktadır. İlk kez Ürdün Kralı II. Abdullah tarafından dile getirildiği söylenen ancak daha önce stratejist Vali Nasr tarafından da kullanılan Şiî Hilali kavramsallaştırması İran'ın bölgede şîîlerin çoğunlukta bulunduğu ya da güçlü bir azınlık olarak var oldukları lokasyonlarda İran etkisinin yoğunlaşması, İran ile bu grupların angajmanının arttırılması ve araçsallaştırılmaları olarak tanımlanabilir. Bölgede şîîlerin yoğunlukta oldukları ya da güçlü bir azınlık olarak var oldukları coğrafyalar birlikte değerlendirildiğinde sünnî Arap nüfusu bir hilâl şeklinde çevreleyen bir görüntü ortaya çıktığı için bu şekilde bir adlandırma söz konusu olmuştur. Kavramla anlatılmak istenen de sünnî dünyanın Şiî kuşatması altında olduğudur.

Bu argüman ilk dile getirildiği yıllarda bir fantezi gözüyle bakılıyordu ancak gelinen aşamada artık reel bir vaziyeti de ifade ettiği söylenebilir. En azından İran'ın bölgedeki şiî unsurlar eliyle bölge ülkelerinin iç ve dış politika çıktılarını şekillendirme gayreti içerisinde olduğu söylenebilir.

Böyle bir atmosferde şiî hilâli tartışmalarının önümüzdeki dönemde artarak devam edeceği görülüyor. Her ne olursa olsun mezhepler üzerinden yürüyecek bir gerilimin kontrol edilmesinin oldukça zor olduğunu başta İran olmak üzere bölgedeki tüm aktörlerin fark etmesi gerekiyor. Bu arada S. Arabistan'ın bölgede izlediği birtakım politikaların da bölgenin dinamiklerini derinden etkilediğini not etmekte yarar var ancak bu bir başka yazının konusu.